

Лукашевич С.Ю.
*доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого,
Харків, Україна*
orcid.org/0000-0001-8386-6237

Методика кримінологічних досліджень

Наукове пізнання різноманітних об'єктів відрізняється від буденного наявністю певних процедур, визначених послідовностей, застосуванням наукового інструментарію, що сприяє виявленню закономірностей, взаємозв'язків та взаємоузгодженостей.

Наукове дослідження полягає у застосуванні визначених прийомів та способів вивчення певного об'єкту, встановлення його властивостей та взаємозв'язків з іншими об'єктами тощо. Для пізнання застосовуються різноманітні прийоми і способи, що тримали найменування методів наукових досліджень.

Методика наукових досліджень - це операційна послідовність застосування наукових методів у конкретних дослідженнях для збирання, опрацювання та аналізу інформації. Якщо методологія науки визначає базові засади наукового пізнання, то методика встановлює конкретні технології комплексних дій для отримання нових наукових знань.

Для вибору методики дослідник має визначити і врахувати 1) мету дослідження; 2) вибір методів дослідження; 3) послідовність застосування методів. У теоретичному аспекті зміст методики обумовлюється рівнем розвитку наукових знань у певній області. У практичному аспекті в конкретних дослідженнях вибір методики залежить, по-перше, від об'єкта, який вивчається, а по-друге, від ресурсної забезпеченості запланованого дослідження.

В загальному вигляді методи наукових досліджень — це конкретні прийоми, способи та операції з отримання, обробки, опрацювання і аналізу наукової інформації щодо певного об'єкту або гіпотези.

Методи наукового пізнання будь-якої науки, у тому числі кримінології, можна класифікувати таким чином: 1) методи, що безпосередньо впливають із філософського діалектичного методу як загального методу пізнання; 2) загальнонаукові методи, якими користується будь-яка наука, вони є складовою і продуктом розвитку теорії наукового пізнання; 3) методи інших наук, що використовуються однією наукою при пізнанні у своїх цілях об'єктів, які належать до предмета інших наук, але частково, у певному ракурсі є предметом пізнання й цієї науки; 4) методи певної науки, які є результатом і частиною розвитку її власної теорії (теорій).

До методичних положень (методів), що безпосередньо впливають із загального діалектичного методу пізнання, належать філософські закони: розвитку та взаємозв'язку явищ, процесів, проявів життєдіяльності у природі та суспільстві; єдності та боротьби протилежностей як рушійні сили передумов та стимулів розвитку, переходу кількісних змін у якісні, заперечення тощо, а також категорії: причини і наслідку; загального, особливого та одиничного; необхідного і випадкового; змісту і форми та ін. На основі цих законів та категорій філософії, передусім пов'язаних із діалектичним методом, опрацьовуються теоретичні підвалини інших методів наукового пізнання (Закалюк, 2007).

Загальнонаукові теоретичні методи розробляються загальною теорією пізнання і застосовуються у більшості природничих та суспільних наук. До таких методів належать: *аналіз* - розчленування певного явища на окремі властивості чи відношення; *синтез* - поєднання різних елементів, сторін, властивостей об'єкта в єдине ціле; *індукція* (від лат. *inductio* - проведення, представлення) - логічний прийом, що полягає у отриманні висновків, отриманих при сходженні від часткового до загального, від окремих фактів до узагальнень; *дедукція* (від лат. *deductio* - відведення) - логічний умовивід від

загального до часткового, від загальних суджень до часткових висновків; *моделювання* - заміна реального об'єкта вивчення об'єктом-замінником (моделлю), який містить у собі риси, зв'язки, відношення досліджуваного об'єкта; *гіпотетичний метод* - висування на основі дедукції наукового припущення для пояснення певного явища; *системний метод* - пов'язаний із побудовою системи взаємозв'язків елементів, складових об'єкта; *узагальнення* - перехід від емпіричного аналізу окремих об'єктів на більш високий ступінь абстракції шляхом виділення спільних ознак, що є в розглянутих об'єктах; *формалізація* (від лат. *formalis* - складений за формою) - метод відбиття результатів мислення в точних поняттях, виражених у формулах чи знаковій формі тощо; *абстрагування* - метод наукового пізнання, оснований на формуванні образу реального об'єкта за допомогою мисленнєвого виділення ознаки, яка цікавить дослідника.

Варто відмежовувати соціологічні методи від інших. Якщо за допомогою соціологічних методів встановлюються характеристики масових соціальних явищ - злочинності, злочинців окремих типів і т.п., то для психологічних методів кінцевою метою є встановлення відомостей про окремі злочини і злочинців. Різняться зазначені методи також і за об'єктом дослідження. При використанні психологічних методів вивчається передусім психічний аспект поведінки (мотивація, воля). При використанні ж соціологічних методів встановлюються процеси суспільного життя (криміналізація суспільства, формування кримінальної субкультури і т.ін.). Серед них є такі методи, що успішно використовуються кримінологією, а саме:

спостереження - систематичне цілеспрямоване, спеціально організоване сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності, які виступають об'єктами дослідження. В кримінології застосування цього методу має особливості. По-перше, багато явищ, які досліджуються (злочини, деякі види правоохоронної діяльності) мають прихований характер. Часто це унеможливує присутність дослідників безпосередньо на місці подій. По-друге, у випадках безпосереднього спостереження протиправної діяльності дослідник

зобов'язаний вжити заходів до припинення посягання, повідомити про них в правоохоронні органи. Це, безумовно, унеможливило встановлення багатьох подій у повному обсязі. Тому аналізований метод здебільшого використовується для вивчення явищ, які не мають протиправного характеру.

Результати спостереження фіксуються у вербальній формі, як правило, шляхом вільного викладення матеріалу. Коли спостереження здійснюється системно, то викладення результатів може здійснюватися щодо кожного випадку в окремому формулярі;

опитування – збирання значущої для дослідження інформації шляхом спілкування (безпосереднього або опосередкованого) з респондентами. Відбувається в двох формах: анкетування та інтерв'ю.

При *анкетуванні* бланки анкет з питаннями щодо досліджуваної проблеми різними способами передається опитуваним (респондентам). Ці особи самостійно фіксують відповіді на отриманих бланках, після чого передають їх дослідникам.

Інтерв'ю від анкетного засобу опитування відрізняється тим, що в цих випадках дослідник самостійно задає питання безпосередньо опитуваним і фіксує відповіді в спеціально розроблених бланках. Такий спосіб збирання інформації є більш витратним і тривалим за часом. Проте, при належній організації він дозволяє забезпечити довіру співрозмовника й отримати більш відверті і достовірні відповіді. До того ж інтерв'ю дозволяє контролювати бесіду і своєчасно корегувати її у залежності від отриманих відомостей.

вивчення документів - являє собою процес ознайомлення та фіксації дослідником інформації з документальних джерел. Документом прийнято вважати створений людиною предмет, призначений для збереження і передачі інформації (зазвичай у паперовому або електронному виді). У кримінологічних дослідженнях вивчаються кримінальні та особові справи засуджених, матеріали преси і т.ін.

експеримент - полягає у тому, що пізнання емпіричного факту здійснюється через дослідне відтворення відносин та умов його

функціонування. При цьому, як правило, майже всі чи більшість із них зберігаються у реальному виявленні, а одна, значення якої експериментально перевіряється, змінюється. Пізнання полягає у визначенні зміни емпіричного факту за умови експериментальної зміни зазначеної умови. Характерною особливістю експерименту як спеціального емпіричного методу досліджень полягає в тому, що він забезпечує активну участь дослідника та можливість практичного впливу на досліджувані явища та процеси (Рузавін, 2009). Соціальний експеримент, різновидом якого є кримінологічний експеримент, може застосовуватися лише з позитивною метою, у межах закону та суспільної моралі і з виключенням порушення прав, свобод і законних інтересів як учасників експерименту, так і інших громадян. Слід зазначити, що в умовах реальної дійсності застосування цього методу для потреб соціального експерименту, включаючи кримінологічний, викликає багато проблем. Вони пов'язані головним чином із труднощами реальної експериментальної зміни соціальних умов, чинників, що визначають криміногенну обстановку тощо;

експертні оцінки передбачають опитування та узагальнення думки фахівців з певної проблеми. Застосовується цей метод там, де отримати інформацію іншими методами неможливо і там, де вишукувані дані носять оціночний характер (краще - гірше, більше - менше, доцільно - недоцільно). Іноді таким чином оцінюються кількісні характеристики малодосліджених явищ. Фактично, отримана інформація ґрунтується на інтуїції учасників дослідження і їхньому досвіді. Тому, при використанні цього методу повинні залучатися спеціалісти (теоретики і практики), що мають достатній стаж роботи в певній сфері і здатні кваліфіковано висловлювати судження про проблему.

тестування - це психологічний метод, який дозволяє одержати дані про закономірності психічного життя людини, активне відображення людською свідомістю об'єктивної реальності у формі відчуттів, мотивів, потреб, переживань і інших процесів психіки за допомогою психологічних методик (проективних методик психологічного дослідження).

Статистичними називають спеціальні методи збору й аналізу інформації про кількісні характеристики масових соціальних явищ. В кримінології їх використовують, зокрема, для встановлення властивостей злочинності, визначення ефективності правоохоронної діяльності. Статистичні методи на відміну від соціологічних описують не змістовні, а кількісні характеристики масових явищ.

У кримінології головною перешкодою для застосування статистичних методів є наявність латентної злочинності (прихованої від дослідження). Для подолання вказаної проблеми отримані відомості необхідно додатково перевіряти побічними методами.

Застосування конкретного методу передусім залежить від специфіки досліджуваного об'єкта. Статистичні методи застосовуються при вивченні кримінологічних явищ, що мають масовий характер (злочинність, злочинці). Соціологічні методи застосовуються при вивченні соціальних процесів (наприклад, впливу засобів масової інформації на правосвідомість населення). Психологічні методи застосовуються для дослідження властивостей особистості злочинця і жертв злочинів. Економічні методи найбільш часто застосовуються при прогнозуванні злочинності в сфері економіки.

Список літератури:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 424 с.
2. Кальман О.Г., Христич І.О. Правова статистика: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти. — Харків: Право, 2004. — 304 с.
3. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник/ В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодєд та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. — Х.: Право, 2014. — 440 с.
4. Кримінологія. Академічний курс/ Кол. авторів; за заг. ред. О.М. Литвинова. — К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. — 588 с.
5. Кримінологія. Загальна частина. Альбом схем/ Автори-упорядники: С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, С.Г. Кулик, О.С. Шеремет. — Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2015. — 658 с.